

67

U OBRANU PSIHOLOGIJE: ZNANOST KAO ŽRTVA SVOJE METODE

IN DEFENCE OF PSYCHOLOGY: SCIENCE
AS A VICTIM OF ITS OWN METHOD

IVAN FLIS

Hrvatski studiji, Sveučilište u Zagrebu
Psihologija, 1.godina diplomskog studija
ivan.flis@gmail.com

UDK 159.9.018

168.522:001.8

Datum prihvaćanja: 26. svibnja 2011.

SAŽETAK

Ovaj rad, na primjeru psihologije, pokušava ponuditi novu perspektivu na korištenje znanstvene metodologije u društvenim znanostima. U radu se predlaže novi koncept koji je nazvan bijegom u metodologiju, a definiran kao snažno metodološko usmjerenje psihologa. Razmatraju se njegove implikacije i posljedice na trenutni razvoj psihologije te na obrazovanje budućih znanstvenika. Kao alternativu bijegu u metodologiju u psihologiji razmatra se Feyerabendov epistemološki anarhizam kao moguća kritika koja će ga staviti u perspektivu i pogurnuti cijelu disciplinu u smjeru daljnjeg razvoja i napretka.

KLJUČNE RIJEČI

bijeg u metodologiju, filozofija znanosti, metateorija u psihologiji, Paul K. Feyerabend, znanstvena metodologija

UVOD¹

Sam početak bavljenja znanstvenošću psihologije moramo naći u pitanju: što je to, ustvari, psihologija? Od nastanka toga pojma i tijekom razvoja discipline ponuđene su mnoge definicije. Kada krećemo od same etimologije riječi, *psyche* + *logos* (Colman, 2006), već insinuiramo znanost i znanstvenost riječju *logos*, koja još od antike označava pojam, misao, razum (Anić i sur., 2004) – samu, navodnu, suštinu znanosti. U bolje određenu definiciju psihologije nećemo ulaziti u okviru ovoga rada; tvrdnja da je psihologija znanost budi dovoljno kontroverze, čijem ćemo razjašnjavanju ovdje posvetiti pažnju.

Ako kažemo da psihologija zaista jest znanost, postavlja se pitanje što je to znanost? Što je *differentia specifica* znanosti? Bilo bi preuranjeno reći da postoji jednoznačan odgovor na ovo pitanje, koje pokreće mnoge rasprave u okvirima filozofije znanosti (Okasha, 2004). Pokušaj definiranja znanosti sadržajima kojima se ona bavi promašaj je od samoga početka jer znanost nema jasno definirano područje djelovanja. Stoga se pribjegava definiranju znanosti metodologijom koju koristi (Milas, 2005), gdje metodologiju definiramo kao preskriptivna pravila za ostvarivanje ciljeva znanosti (Resnik, 1993) – unatoč nejasnoći o tome što su zaista ciljevi znanost na koju upućuje i sam Resnik. Ta definicija znanosti metodologijom ima svoje poteškoće i upitno je koliko je održiva pri dubljoj provjeri, no dostatna je za daljnju raspravu o statusu psihologije – posebice kada uzmemo u obzir odnos psihologije i njezine metodologije, koji ćemo razmatrati u daljnjem tekstu.

BIJEG U METODOLOGIJU

Neka razina određenosti metodologijom specifična je za cijelu znanost, ali ta određenost poprima zanimljive razmjere kada se govori o psihologiji. Znanstveni status psihologije, kao relativno mlade znanstvene

¹ Kao svojevrsan 'uvod prije uvoda' može poslužiti i objašnjenje naslova eseja. Naslov u Obranu psihologije odabran je kao aluzija na rad Roberta Paula Wolffa (2001) *U obranu anarhizma*, u kojem Wolff predstavlja svoju analizu moralne legitimnosti države i zaključuje da je ona logička nemogućnost. Na isti način, iako nije iste tematike, ovaj esej predstavlja analizu epistemološke legitimnosti znanstvene metodologije u psihologiji i zaključuje da je ona u svome trenutnom obliku nemoguća. Ovakvo shvaćanje znanstvene metodologije jednako se tako može proširiti i na druge 'društvene' znanosti.

discipline, često se dovodi u pitanje (Snoeyenbos i Putney, 1980). Upitnost znanstvenosti discipline samo je potencirana hijerarhijom² znanosti, s fizikom na njezinom vrhu, a društvenim znanostima na dnu (Keil, Lockhart i Schlegel, 2010) što rezultira pojavom koju ćemo nazvati bijegom u metodologiju.

Kao prvi korak definiranja bijega u metodologiju, moramo razmotriti njegov uzrok. Njegov se korijen može naći u utjecajima biheviorizma, logičkog pozitivizma i operacionalizma iz fizike.³ Iako su ovi utjecaji donekle međusobno neovisni, rezultirali su jednom metafizikom – pogledom na znanost i znanstvenu metodu koji se uvjerljivo utiskivao u psihologe od 1930-ih (Lipsey, 1974). Na ovaj način (i u tom vremenu) kompleks inferiornosti psihologa počeo je davati sebi oduška bijegom u metodologiju.

Shvaćen kao kompleks inferiornosti psihologa (kao društvenih znanstvenika, no i u širem smislu) bijeg u metodologiju proizlazi iz niskog položaja psihologije u navodnoj hijerarhiji znanosti. Slikovito rečeno, on poprima razmjere groteske koju Berger (1963, prema Bognar, 2008) opisuje kao primjenu statističkih tehnika koje imaju ritualnu funkciju i prema kojima se sociolozi odnose s istim strahopoštovanjem, neupućenošću i bojažljivošću s kojima se siromašni seoski pop odnosi prema moćnim latinskim kadencama tomističke teologije. Bergerov primjer se odnosi na sociologe, ali je analogno primjenjiv i na psihologe.

Zanimljivo je da znanstvenici kojima predmet proučavanja predstavlja ovakva vrsta relativno jednostavnog mehanizma ponašajnog odgovora motivirana održavanjem samopoštovanja, odnosno psiholozi rijetko razmatraju ponašanja svojih kolega ili samih sebe u kontekstu znanstvene zajednice kao skupine ljudi. Iako bi se bijeg u metodologiju mogao opisati drugim modelima očuvanja vlastitog samopoštovanja ili čak potpuno drugačijim teorijama, u ovome radu pokušat ćemo ponuditi spekulaciju o tome kako bi bijeg u metodologiju izgledao unutar Festingerove (1957) teorije kognitivne disonance.

Ukratko, kognitivna disonanca predstavlja osjećaj nesklada ili nelagode koji se javlja kada pojedinac ima dva nesukladna stava. Prema kasnijim revizijama teorije, disonanca je posebice jaka ako osoba ima stav koji na neki način ugrožava njezino samopouzdanje (Aronson, Wilson i Akert,

2 Hijerarhija znanosti se može shvatiti kao manifestacija scijentizma unutar akademskih krugova, koji pokušava reducirati 'niže' članove hijerarhije u 'više' – npr. sociologiju i psihologiju u biologiju, biologiju u kemiju, kemiju u fiziku (Stenmark, 1997)

3 Neki autori idu čak toliko daleko da naizgled inferioran položaj ne-fizičara nazivaju 'zavist za fizikom' (Cohen, 1971, prema Keil, Lockhart i Schlegel, 2010)

2005). Kada se kognitivna disonanca javi, osoba koristi neke od strategija za smanjivanje te disonance. Festinger (1957) navodi tri dominantna načina njezina smanjivanja: promjenu ponašanja, promjene u kognitivnim elementima (stavovima) i pokušaje izbjegavanja izlaganja novim idejama ili mišljenjima. U terminima kognitivne disonance, bijeg u metodologiju psihologa izgleda ovako: psiholog se smatra znanstvenikom (stav A, mogli bismo reći i dio njegova pojma o sebi, pa tako i bitna značajka njegova samopoštovanja), psihologija je disciplina upitne znanstvenosti (stav B) – pri čemu se javlja eklatantna disonanca između stava A i stava B, posebice ako se slažemo da je identifikacija psihologa-istraživača kao znanstvenika jedna od komponenti na kojima se temelji njegovo samopoštovanje. Da bi riješio ovu disonancu te još uvijek smatrao svoju disciplinu znanstvenom, psiholog modificira svoje ponašanje u profesionalnom smislu, postajući metodološki dogmatik.

Malo radikalnijim rječnikom, nelagodu uslijed kognitivne disonance možemo nazvati strahom – strahom od toga da se njihova disciplina proglašeni neznanstvenom. Taj strah rezultira time da psiholozi pri znanstvenom radu te posebice pri obrazovanju budućih profesionalaca previše potenciraju i bježe u metodologiju. Donekle ironično, ako izađemo iz eksperimentalno bolje definiranih i operacionaliziranih termina kognitivne disonance i poslužimo se frejdovskim terminima, tada metodologija psiholozima predstavlja reaktivnu formaciju straha od neznanstvenosti. Ukratko, reaktivna formacija je ponašanje koje nastaje kao odgovor na implikaciju postojanja neke neprihvatljive osobine, te se osoba ponaša potpuno suprotno od onoga što ta osobina podrazumijeva (Baumeister, Dale i Sommer, 1998) – neznanstvenost psihologije je osobina zbog koje se psiholozi ponašaju kao znanstveni dogmatici.

Kritičari bi odmah mogli odgovoriti da pribjegavanje frejdovski utemeljenim konceptima u kontekstu tumačenja ponašanja znanstvenika predstavlja svojevrstnu travestiju pseudoznanstvenosti te da se ranije opisano snažno usmjerenje na metodologiju parsimonično može objasniti samom činjenicom da se psihologija bavi konstruktima – osobinama koje nisu podložne izravnom opažanju, nego se o njima sudi neizravno, na temelju različitih pokazatelja (Milas, 2005). Mogli bi reći da postoji veća potreba za posvećivanjem pažnje metodologiji kada je predmet proučavanja toliko teško dostupan. Je li zaista u psihologa tolika opterećenost metodologijom uzrokovana samom naravi predmeta proučavanja ili prije opisanim kompleksom inferiornosti društvenih znanstvenika?

Kao početak razmatranja ovoga pitanja možemo se poslužiti usporedbom sa astronomijom – za razvoj astronomije preduvjet je bio i razvoj

određenih pomoćnih znanosti, prvenstveno optike, za izum teleskopa (Feyerabend, 1987). Na isti način, za proučavanje psihologijskih konstrukata potreban je razvoj teorija mjerenja i izum instrumenata mjerenja. No, mjerenje ne iscrpljuje ciljeve znanosti te, shodno tome, ne iscrpljuje ni ciljeve psihologije. Ovo nas možda upućuje na to da bijeg u metodologiju nije posljedica teškoće proučavanja psihologijskih konstrukata, nego ranije opisanog kompleksa inferiornosti (ili kognitivne disonance ili reaktivne formacije, kako god bijeg u metodologiju shvaćali) i pokušaja nošenja s njime.

Za kraj ovoga kratkog opisa bijega u metodologiju poslužiti ćemo se Dewsburyjevim (2009) opisom trenutnog stanja cjelokupne discipline psihologije:

‘U biti, većina psihologijskog rada odlikuje se onim što je Koch (1981) nazvao *a meaningful thought*. Taj pristup gleda na znanje kao na rezultat ‘procesuiranja’ a ne otkrića. Pretpostavlja da je znanje gotovo automatski rezultat majstorije, proizvodne trake, metodologije. (...) Nije slučajno da su na mnogim odjelima jedini zajednički osnovni kolegiji koje slušaju svi studenti u različitim područjima [psihologije] oni iz statistike i metodologije. Problemi metodologije karakteriziraju našu opijenost eksperimentiranjem koja ometa integraciju.’

Dewsburyjev opis nas navodi upravo na to da je u akademskoj psihologiji cilj zamijenio sredstvo – odabir nacrti, operacionalizacija varijabli, zadovoljavanje kriterija teorija mjerenja, ispunjavanje kriterija i odabir statističkih testova, neimaginativno zaključivanje koje se ne udaljava od uskih (statističkih) nul-hipoteza postali su sami sebi svrha, dok je integrirana spoznaja o funkcioniranju čovjeka postala tek fusnota u povijesti znanstveno ‘nečistih’ predteoretičara pionira.

ZNANSTVENA DOGMA U PSIHOLOGIJI

Neovisno o tome što zaista uzrokuje toliko izraženu metodološku usmjerenost psihologa, pred nama još uvijek ostaje pitanje dogmatizma znanosti. Kakve veze ima prije opisan bijeg u metodologiju psihologa i znanstvena dogma? Ako kao jednu komponentu definicije znanosti koristimo njezinu metodologiju koju nekritički prihvaćamo, onda kritiziranje i dovođenje u pitanje vjerodostojnosti znanstvene metodologije predstavlja ‘napad’ na jedan od temelja same znanosti. Mnijenje koje nekritički

prihvaćamo, koje usvajamo kao neoborivo, naziva se dogma. Tako shvaćena, znanost se temelji na dogmi metodologije.⁴ Zbog toga bijeg u metodologiju dovodi psihologiju u položaj velike izloženosti znanstvenoj dogmi, štoviše, bijeg u metodologiju u tom slučaju predstavlja bijeg u dogmu.

Abraham Maslow ovu je slabost psihologije prepoznao prije više od 40 godina, no to očito nije zaustavilo ovaj proces i opsesivno kontraproduktivno pretjerivanje u 'znanstvenoj čistoći', koje se od vremena kada je Maslow o njoj pisao još više razvila i etablirala kao normalno stanje psihologije. Maslowljeva (1966:8) analiza ovoga fenomena pojavljuje se u njegovu djelu *Psihologija znanosti*, gdje ga on opisuje ovako:

'Ova knjiga nije argument *unutar* ortodoksne znanosti, nego je kritika (a la Gödel) ortodoksne znanosti i njezina temelja, njezinih nedokazanih vjerskih pravila i zdravo za gotovo uzimanih definicija, aksioma i koncepata. Ovdje proučavamo znanost kao jednu od filozofija znanja među drugim filozofijama. Odbacujemo tradicionalno i neproučavano uvjerenje da je ortodoksna znanost put ka znanju ili da je čak jedini pouzdan put. Smatram da je ovaj konvencionalni pogled filozofski, povijesno, psihološki i sociološki naivan. Kao filozofska doktrina ortodoksna znanost je etnocentrična zato što je zapadnjačka, a ne univerzalna. Nesvjesna je toga da je sama produkt vremena i mjesta, da nije vječni, nepromjenljiv i neumoljiv napredak prema istini. Ne samo da je relativno ovisna o vremenu, mjestu i lokalnoj kulturi, nego je karakterološki relativna, stoga što je više usko-grudna refleksija opreznog i opsesivnog pogleda na svijet koji je usmjeren na potrebu za sigurnošću nego zrelijeg, općenito ljudskog, sveobuhvatnog pogleda na život. Takve slabosti postale su više nego očite u području psihologije, gdje je cilj znanje o osobama i njihovim postupcima i djelima.'

Maslow nadalje u svojoj knjizi opisuje takvo stanje psihologije te nudi opis znanosti koji predstavlja, njegovim rječnikom, poveznicu između znanstvene dogme i bijega u metodologiju kako je opisan u ovome radu. Maslow (1966:24) kaže kako znanost može biti vrsta obrane, tj. 'sigurnosni sistem i vrlo složen način izbjegavanja anksioznosti i uznemirujućih problema' te zaključuje kako, za neke ljude, znanost postaje društvena institucija s primarno obrambenom, konzervatorskom ulogom, kojom uređuje i stabilizira umjesto da otkriva i obnavlja. Ovaj nezavidan položaj

⁴ Kontraverznu ideju o dogmatizmu znanosti Feyerabend razrađuje u knjizi *Protiv metode*, gdje njegovi argumenti čak dovode do tvrdnje da je znanost 'najnovija, najagresivnija i najdogmatsijka religiozna institucija' (Feyerabend, 1987; str. 286).

psihologije koji Maslow opisuje dobiva svoju punu težinu kada uzme-mo u obzir primjerenost dogme u znanosti kako ju opisuje Feyerabend (1987:37):

‘Uniformnost mnijenja može biti pogodna za crkvu, za prestrašene i la-koumne žrtve nekog (drevnog ili modernog) mita ili za tupave i voljne sljedbenike nekog silnika. Raznolikost mnijenja nužna je za objektivnu spoznaju. I metoda koja potiče raznolikost također je jedina metoda koja je kompatibilna s humanitarnim gledištem. (U onoj mjeri u kojoj uvjet konzistencije⁵ ograničava raznolikost, on sadrži i teološki element koji se očituje u obožavanju činjenica, svojstvenom gotovo cijelom empirizmu).’

Uniformnost mnijenja u znanosti manifestira se kao metodološka dogma, a njezina suprotnost je metodološki pluralizam. Unutar jed-nostavnog shvaćanja znanosti (Warburton, 1999), koje nažalost dijele i mnogi znanstvenici, dogmatizam navodno predstavlja anatemu samoj znanosti. Paradoksalno je što je baš ta jednostavna znanost dogmatična ideologija par excellence.

Feyerabend prilično snažnom retorikom napada znanstvenu uni-formnost mnijenja (dogmu) dok govori o znanosti općenito, u širem smislu. Kakva je tek kritika onda potrebna u znanosti koja je određena kompleksom manje vrijednosti koji pokušava razriješiti bijegom u znan-stvenu dogmu kako bi se konformirala i, na određen način, dokazala kao znanstvena?

Ovdje toliko često citirana izjava Kurta Lewina, koju je svaki psiho-log vjerojatno već kao bruoš čuo na predavanju jednog od svojih profe-sora – da ne postoji ništa toliko praktično kao dobra teorija (Hothersall, 2002), unatoč tomu što je nominalni kredo mnogih psihologa (posebice onih s istraživačkim usmjerenjem), dostiže svoju suprotnost u današnjoj psihologiji čija metoda definira ideal znanstvenosti, te shodno tome i odstupanje od tog ideala (Jefferson, 2000). Lewinov kredo psihologa je poetizirana forma onoga što Feyerabend (1987) naziva proliferacijom te-orija koja je plodotvorna za znanost jer uvećava njezinu kritičku moć. No ta plodotvornost biva kočena dogmom metodologije. Na određen način, stremljenje toj dogmi kod psihologije zamijenilo je baš ono što ta dogma obećava – znanstveni napredak.

5 Pod uvjetom konzistencije, Feyerabend misli na zahtjev da nove teorije moraju biti konzistentne dobro utemeljenim teorijama – ovaj uvjet u donošenju novih teorija Feyerabend žestoko kritizira i odbacuje.

Znanstvenik-skeptik mogao bi reći da je Feyerabendova kritika manjka proliferacije promašena teorija u slučaju psihologije jer je psihologija baš zbog takve, neki bi rekli, podivljale hiperprodukcije teorija, fragmentirana disciplina. No, ono što u slučaju psihologije preuzimamo od Feyerabenda nije zahtjev za proliferacijom teorija ili zahtjev koji se postavlja pred već okoštale znanosti poput fizike, nego zahtjev za proliferacijom u smislu većeg prihvaćanja i sintetiziranja; svojevrsna proliferacija ideja kod svakog psihologa koja bi išla u smjeru integracije, a ne specijalizacije; zahtjev koji se stavlja pred psihologe da prošire vidike svoje specijalizacije i drugim subdisciplinama psihologije.

Denmark i Krauss (2005) također su prepoznali ovaj problem fragmentacije, potrebu za interdisciplinarnom unifikacijom (unutar disciplina psihologije) i antiredukcionizmom te predlažu svojevrsnu novu epistemologiju, specifičnu za društvene znanosti. Ako prevedemo filozofski termin epistemologije u više psihologijski rječnik, naziremo riječ metodologija. Time Denmark i Krauss možda predlažu tek novu transformiranu metodologiju. Ako njihov prijedlog zaista jest tek nova metodologija (jer ne možemo potpuno izjednačiti epistemologiju s metodologijom) opet ga, nažalost, možemo svesti pod nešto sofisticiraniji i moderniji način bijega u metodologiju. Više o njihovom rješenju ovdje nećemo navoditi, no i njihov zaključak svojevrsan je uvod u krunsku ideju ovoga članka.

Koristeći se Khunovom terminologijom, ta ideja, koju su psiholozi 'dogmatskim, loše informiranim i nekritičnim korištenjem u nekoliko desetljeća doveli do orgije neproduktivne znanstvene prakse' (Suppe, 1984, prema Driver-Linn, 2003:269), vrlo je jednostavna: psiholozi se moraju okrenuti paradigmi u svome istraživanju.

PARADIGMATSKI STATUS PSIHLOGIJE

Slijepo pridržavanje znanstvene dogme u psihologiji, koje je opisano u prijašnjim poglavljima, vodi jedino k besmislenoj akumulaciji 'činjenica' koje se dodaju stalno rastućem skladištu znanstvenih tehnika i znanja. To Kuhn (2002) naziva normalnom znanošću, odnosno rutinskom provjerom dominantne teorije u bilo kojem povijesnom razdoblju. Čemu besmisleno akumuliranje kada, prema Kuhnu, ova faza normalne znanosti u jednom trenutku dovodi do znanstvene revolucije i promjene paradigme jer sve činjenice nije moguće objediniti unutar postojeće paradigme?

Besmisleno je iz jednostavnog razloga što u slučaju psihologije danas ne postoji paradigma koju bismo nadomjestili nekom novom. Kimble

(2005) spominje relativno nedavnu paradigmatšku pobjedu kognitivne revolucije i prepoznaje je kao tek ‘stari model koje je ušminkan da bi bio politički korektan’. Unatoč tome što je prepoznao problem, Kimble u svom članku nudi tek još jedan u nizu modela koji, iako navodno predstavljaju redukciju niza konstrukata u jedan teorijski okvir, teško može predstavljati paradigmu psihologije jer samo nameće ‘novu’ terminologiju koja nikada u praksi znanstvenog istraživanja neće zaživjeti.

I Kuhn se (2002:169) indirektno dotiče problema nedostatka paradigme u društvenim znanostima, pa i u psihologiji:

‘Termin znanost u velikoj je mjeri rezerviran za ona područja koja zaista napreduju na očigledne načine. Nigdje se to jasnije ne očituje nego u stalno iznova vođenim raspravama oko toga je li ova ili ona suvremena društvena znanost doista znanost. Ove rasprave imaju svoje paralele u pre-paradigmatičkim razdobljima onih područja koja se danas bez ustezanja označuju kao znanstvena. Njihov tobožnji ishod, koji se neprekidno provlači, jest definicija toga spornog termina. Ljudi tvrde, recimo, da je psihologija znanost zbog toga što posjeduje takve i takve karakteristike. Drugi uzvraćaju da te karakteristike ili nisu neophodne ili nisu dovoljne da jedno područje učine znanošću. Često se u to ulaže velika energija, raspiruju se velike strasti, a neupućena osoba ne može znati što se događa. Može li mnogo toga ovisiti o *definiciji* znanosti? Može li definicija reći nekome je li znanstvenik ili nije? Ako može, zašto se onda prirodnoznanstvenici, ili umjetnici uopće, ne brinu za definiciju ovoga termina? Nužno se mora posumnjati da je taj ishod fundamentalnijeg karaktera. Moguće je, zapravo, da su stvarno postavljena pitanja slična sljedećima: zbog čega se moje područje ne uspijeva kretati naprijed na način kako to, recimo, čini fizika? Kakve promjene u tehnici, metodi ili ideologiji bi joj omogućile da to postigne? Ovo, međutim, nisu pitanja koja bi bila prikladna za sporazum o definiciji. Štoviše, ako presedan iz prirodnih znanosti može poslužiti, ta će pitanja prestati biti izvorom brige ne onda kada se definicija nađe, već kada skupine, koje sada sumnjaju u svoj vlastiti status, dođu do suglasnosti u svojim prošlim i sadašnjim postignućima.’

U citiranome odlomku Kuhn nedvosmisleno kaže kako nesigurnost i polemike oko znanstvenoga statusa psihologije u biti ne predstavljaju reakciju na njezinu pseudoznanstvenost, već na njezin nedostatak paradigme. Takav nemir uslijed upitnosti znanstvenosti psihologije opisao je i Maslow (1966:6) u predgovoru ranije spomenute knjige *Psihologija znanosti*:

‘Moj nemir s klasičnom znanošću postao je ozbiljan tek kada sam počeo postavljati pitanja o višim razinama ljudske prirode. Tek me onda klasični znanstveni model u kojem sam treniran iznevjerio. Tada sam morao izmisliti, *ad hoc*, nove metode, nove koncepte i nove riječi kako bih mogao koristiti podatke. Prije toga, za mene, Znanost je bila Jedno, i postojala je samo Jedna Znanost. Ali odjednom je izgledalo kao da su postojale *dvije* Znanosti za mene, jedna za moje nove probleme, a jedna za sve ostalo. Nedavno, možda prije deset ili petnaest godina, počelo je izgledati kao da se te dvije Znanosti mogu ponovno generalizirati u Jednu Znanost. Ta *nova* Znanost izgleda drugačije; više je uključiva i moćnija od stare Jedne Znanosti.’

Ono što Maslow u ovome odlomku naziva novom Znanošću u kontekstu Kuhnove teorije može nazvati se paradigmom. Maslow kao logičan slijed ove disonance između dviju Znanosti vidi ponovno unifikaciju pod onim što on slikovito naziva Jednom Znanošću. Ta Maslowljeva Jedna Znanost u biti predstavlja trenutno nepostojeću metateoriju psihologije. Iako se u svome radu Maslow prvenstveno protivi dehumanizaciji ili, kako on kaže, ahumanizaciji znanosti, njegovi argumenti upućuju na još jedan ponešto uži problem od humanosti psihologije, a to je njezin manjak integracije.

Još jedan dokaz za pred-paradigmatski status psihologije je način obrazovanja budućih stručnjaka. Normalna znanost utemeljena na paradigmi za svoju perpetuaciju i za svoj izvor autoriteta koristi udžbenike koji služe dokidanju znanstvenikova smisla za povijest njegove discipline te ga obrazuju i uče ga gledanju kroz geštalt njegove paradigme. Udžbenici predstavljaju svojevrsno sredstvo indoktrinacije⁶ znanstvenika u njegovoj paradigmi, ali, s druge strane, omogućuju mu osnovu od koje se dalje može baviti normalnom znanošću. Možda se čini kontradiktornim tvrditi da psihologija nema paradigmu, a ima udžbenike. No kada usporedimo udžbenike znanosti koje imaju paradigmu i udžbenike psihologije, shvaćamo ono čega je na određenoj razini svaki student psihologije svjestan. Kuhn (2002:174) je tu ulogu pred-paradigmatičkog udžbenika opisao ovako:

⁶ Indoktrinacija ovdje, unatoč negativnoj konotaciji same riječi, za znanost s paradigmom označava nešto pozitivno – znanstvenik indoktriniran u svojoj paradigmi ne mora se na svakom koraku svoga istraživačkog rada zapitivati o osnovnim postavkama svoje discipline. Na neki način, glavna teza ovog rada jest ponašanje psihologa kao da su indoktrinirani u svojoj paradigmi, dok njihova disciplina uopće ne posjeduje paradigmu kojoj bi se podredili.

‘U povijesti, filozofiji i društvenim znanostima udžbenička literatura ima veći značaj. No, čak i u tim područjima elementarni školski tečaj uključuje paralelna čitanja originalnih izvora, od kojih neki predstavljaju klasike u tom području, a drugi izvještaje o suvremenom istraživanju koje praktičari pišu jedni drugima. Stoga se student bilo koje od ovih disciplina neprekidno podsjeća na iznimnu raznolikost problema koje su članovi njegove buduće skupine tijekom vremena pokušavali riješiti. Što je još važnije, on neprestano ima pred sobom određeni broj suparničkih i neusporedivih rješenja za ove probleme, rješenja koja bi morao konačno sam procijeniti.’

Ovu brigu za sveučilišno obrazovanje psihologa dijele i McGovern i Brewer (2005), no ih spominjemo ovdje iako se njihov rad prvenstveno tiče drastično drugačijega američkog obrazovanja psihologa. I oni su prepoznali da stručnjaci obrazovani u trenutnome neparadigmatskom stanju ne postižu svoj maksimum.

Nažalost, usmjeravanje na paradigmu nije ni po čemu novo, posebice u psihologiji. Driver-Linn (2003) navodi kako se u cijelom nizu raznorodnih psihologijskih istraživanja poziva na Kuhna na jednoj diletantskoj razini. Samo spominjanje kunovskih pojmova paradigme, pred-paradigmatskog statusa i revolucije kao da daje težinu istraživačkim nalazima. Čak i oni rezultati koji nemaju široke teoretske implikacije za psihologiju, spominjanjem Kuhna, dobivaju auru težine.

Driver-Linn takvo korištenje Kuhna naziva retoričkom polugom, a baš tu retoričku polugu želimo izbjeći u zaključcima ovoga rada. Stoga umjesto naivnog navođenja da psihologija treba doživjeti veliku revoluciju koja će je uvesti u neko razdoblje normalne znanosti kako ju je Kuhn zamislio, radije se okrećemo pojmu metateorije.

Primjer je ovakve metateorije na još višoj razini od psihologije ‘The Tree of Knowledge System (ToK) (Henriques, 2003). ToK je u svojoj suštini reprezentacija evolucije kompleksnosti znanosti, koja postavlja u emergentni međuodnos fizikalne znanosti na dnu stabla prema životnim i, nakon njih, psihologijskim i društvenim znanostima na njegovu vrhu. Psihologija se unutar njega smješta na granicu između biologijskih znanosti i društvenih.

Koristeći logiku ToK-a, potrebno je osmisliti reprezentaciju ‘The Tree of Psychology’ sustava, koji bi jasno strukturirao i postavio u međuodnos trenutno važeće psihologijske teorije. U bazi bi se nalazila neuroznanost, biološka i evolucijska psihologija, zatim slijede kognitivna,

razvojna i psihologija ličnosti, dok bi se na emergentno najmlađim razinama nalazila socijalna i međukulturalna psihologija. Ovo je tek jedan od mogućih grubih prijedloga uređenja takvoga metateoretskog sustava, koji je više heurističke nego praktične vrijednosti. Kako god on zaista izgledao, postavio bi sve psihologijske akademske subdiscipline u zajednički referentni okvir. Ta metateorija ne bi predstavljala revolucijski dobivenu paradigmu u kunovskom smislu, nego organski sraslu cjelinu cjelokupnoga dosadašnjeg istraživanja na području akademske psihologije. Ne bi predstavljala Revoluciju, već Evoluciju.

Zbog toga se od Kuhnove strukture znanstvenih revolucija kojom smo pokušali ilustrirati krizu, opet okrećemo Feyerabendovu epistemološkom anarhizmu. Budući psiholozi ne trebaju se konformirati nekoj novoj, revolucionarnoj paradigmi koja će se tek pojaviti, nego trebaju biti hrabri znanstveni pragmatici koji će u pravome feyerabendovskom smislu prepoznati ono trenutno vrijedno u psihologiji i to ugraditi u svoj znanstveni svjetonazor. Shodno Feyerabendovu principu *anything goes*, trebaju graditi suvislu cjelinu psihologijske znanosti koja će obuhvaćati sve što ona danas može ponuditi.

ZAKLJUČAK

Dogmatizam normalne znanosti ograničava njezin razvoj (Austin, 1972), posebice u slučaju pred-paradigmatskog stanja u kojem se nalazi psihologija. Taj dogmatizam predstavlja jednu od najvećih prepreka ujedinjenju i sintezi unutar psihologije.

Bijeg u metodologiju psihologa do sada se nije prepoznao kao problematičan, dapače, stremljenje izraženijoj znanstvenosti za mladu disciplinu poput psihologije bio je benevolentan utjecaj, sve do trenutka kada se cijela disciplina nije počela dezintegrirati pod teretom fragmenata odvojenih specijalizacija i bezglavoga nesistematičnog širenja. U tome vremenu rade današnji psiholozi, vremenu kada bijeg u metodologiju ne predstavlja valjan i prihvatljiv put psihologije (kao do sada) nego slikovito rečeno kamen oko vrata koji zaustavlja znanstveni napredak. Jer za današnju psihologiju, znanstveni napredak predstavlja sinteza.

Ukratko, u ovome se radu pokušalo argumentirano opisati sljedeća svojstva moderne psihologije: (I) određena je metodološkim dogmatizmom specifičnim i za širu znanost (koji je još pojačan 'zavišću za fizikom' ili samom prirodom sadržaja kojima se bavi), (II) nalazi se

u pred-paradigmatskoj fazi dok se psiholozi prema njoj odnose kao da je u fazi normalne znanosti te time kočice znanstveni napredak, ostajući unutar svojih uskih subdisciplina i (III) nema unificirajuću metateoriju kao referentan okvir unutar kojega bi istraživači radili.

Iz ovih razloga, budućnost psihologije ovisi o:

A. Stavljajući znanstvene dogme u perspektivu dekonstrukcijom propagande o monopolu znanstvene metode nad istinom (Feyerabend, 1987). Drugim riječima, dekonstruiranje bijega u metodologiju osvjetljavanjem studenata, ali i stručnjaka, o njegovu utjecaju u širem smislu. Psihologija je izrazito podložna općem društvenom scijentizmu današnje znanstvene zajednice, stoga treba poseban napor da bi ga se osvijestilo.

B. Promjenom usmjerenja obrazovanja budućih psihologa-istraživača s dominantno metodološkog k teorijsko-kritičkom. Tako bi se uzela u obzir sva ograničenja znanstvene metode i posebnosti psihologije unutar opće znanstvenih okvira shodno području interesa psihologije. Cilj promjene fokusa s metodologije na teoriju trebao bi rezultirati širem gledanju stručnjaka, izvan njihovih specijalizacija, tj. širem prihvaćanju teorija na individualnoj razini (psiholog ne bi bio dogmatik svoje škole ili metodologije, već teoretski eklektik). To šire prihvaćanje vodilo bi profiliranju metateorije cijele discipline, koja bi organski izrasla iz trenutnih teorijskih sustava unutar psihologije. Ova promjena fokusa s metodologije na teoriju u svojoj biti je promjena pristupa koji pita *kako* prema pristupu koji pita *što*.

C. Usmjeravanju svih psiholoških istraživanja k integrativnijem pristupu koji vodi u postavljanje prave paradigme psihologije, a ne pustom akumuliranju činjenica usmjerenom manjim teorijama tipičnim za pred-paradigmatsko stanje u kojem se psihologija nalazi.

Iz svega navedenog možemo zaključiti da je kompleks inferiornosti psihologa u potpunosti krivo usmjeren i kontraproduktivan. Hijerarhija znanosti s fizikom na vrhu pokazuje se kao tek jedna dogmatika znanosti koja treba biti prevladana. Nedostatak metateorije u psihologiji ostaje previden uzročnik predrasude o manjoj znanstvenoj vrijednosti psihologije (pa i drugih društvenih znanosti), čije se rješenje ne nazire u bližoj budućnosti zbog stalnog bijega psihologa u metodologiju i svoje pred-paradigmatske mikro-teorije koje vode k još većoj nesuvisloj fragmentaciji psihologije. U užem smislu, jedini zaključak koji se može izvesti iz svega navedenog jest da se psihologija treba pomaknuti od eklekticizma mlade znanosti koja preuzima od drugih starijih (‘tvrđih’) znanosti prema

autističnom eklekticizmu zrele znanosti, koji unutar sebe povezuje i gradi teoretske sustave koji postaju metateorija. Ovaj pomak ne bi bio kvalitativan prijelaz s jedne dihotomne kategorije na drugu, nego suptilni prijelaz na kontinuumu fokusa cijele znanosti – od pukog preuzimanja ideja iz starijih znanosti ka vlastitom eklekticizmu i sintezi.

LITERATURA

- ANIĆ, V. ET AL. (2004). *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
- ARONSON, E., WILSON, T.D., I AKERT, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- AUSTIN, W. H. (1972). Paradigms, Rationality, and Partial Communication. *Journal for General Philosophy of Science*, 3: 203–218.
- BOGNAR, B. (2008). Stvaralački pristup znanosti. *Metodički ogleđi*, 15: 11–30.
- BAUMEISTER, R. F., DALE, K. I SOMMER, K. L. (1998). Freudian Defense Mechanisms and Empirical Findings in Modern Social Psychology: Reaction Formation, Projection, Displacement, Undoing, Isolation, Sublimation, and Denial. *Journal of Personality*, 66, 1081–1124.
- COLMAN, A. M. (2006). *A Dictionary of Psychology*. New York: Oxford University Press.
- DENMARK, F. L., I KRAUSS, H. H (2005). Unification Through Diversity. U Sternberg, R. J. (ur.), *Unity in Psychology: Possibility or pipedream?* (15–36), Washington DC: American Psychological Association.
- DEWSBURY, D.A. (2009). Is Psychology Losing Its Foundations? *Review of General Psychology*, 13, 281–289.
- DRIVER-LINN, E. (2003). Where Is Psychology Going? Structural Fault Lines Revealed by Psychologists' Use of Kuhn. *American Psychologist*, 58, 269–278.
- FEYERABEND, P. (1987). *Protiv metode: skica jedne anarhističke teorije spoznaje*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- FESTINGER, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford CA: Stanford University Press.
- HENRIQUES, G. (2003). The Tree of Knowledge System and the Theoretical Unification of Psychology. *Review of General Psychology*, 7, 150–182.
- HOTHERSALL, D. (2002). *Povijest psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- JEFFERSON, M. (2000). What Anthropology Can Do for Psychology: Facing Physics Envy, Ethnocentrism, and a Belief in 'Race'. *American Anthropologist*, 102: 552–563.
- KEIL, F. C., LOCKHART, K. L., I SCHLEGEL, E. (2010). A Bump on a Bump? Emerging Intuitions Concerning the Relative Difficulty of the Sciences. *Journal of Experimental Psychology*, 139: 1–15.
- KIMBLE, G. A. (2005). Paradigm Lost, Paradigm Regained: Toward Unity in Psychology. U Sternberg, R. J. (ur.), *Unity in Psychology: Possibility or pipedream?* (15–36), Washington DC: American Psychological Association.
- Kuhn, T.S. (2002). *Struktura znanstvenih revolucija*. Zagreb: Jesenski i Turk
- LIPSEY, M.W. (1974). Psychology: Preparadigmatic, Postparadigmatic, or Misparadigmatic? *Science Studies*, 4: 406–410.
- MCGOVERN, T.V., I BREWER, C. L. (2005). Paradigms, Narratives, and Pluralism in Undergraduate Psychology. U Sternberg, R. J. (ur.), *Unity in Psychology: Possibility or pipedream?* (15–36), Washington DC: American Psychological Association.

- MASLOW, A. H. (1966). *The Psychology of Science: A Reconnaissance*. Chapel Hill: Maurice Bassett.
- MILAS, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- OKASHA, S. (2004). *Filozofija nauke*. Sarajevo: Šahinpašić.
- RESNIK, D. B. (1993). Do Scientific Aims Justify Methodological Rules? *Erkenntnis* (1975-), *Special Issue of Philosophy of Science*, 38: 223–232.
- SNOEYENBOS, M. H., I THOMPSON PUTNEY, R. (1980). Psychology and Science. *The American Journal of Psychology*, 93: 579–592.
- STENMARK, M. (1997). What Is Scientism? *Religious Studies*, 33: 15–32.
- WOLFF, R. P. (2001). *U obranu anarhizma*. Zagreb: DAF.

ABSTRACT

This paper tries to provide a new perspective on using scientific methodology in social sciences on the example of psychology. The paper proposes a new concept called the escape to methodology, which is defined as a strong methodological orientation of psychologists. Its implications and consequences on current development of psychology and education of future scientists are being analyzed. Feyerabend's epistemological anarchism is considered as an alternative to the escape to methodology in psychology, being a possible criticism that will put it into perspective and move the whole discipline towards further development and advancement.

KEYWORDS

escape to methodology, philosophy of science, metatheory in psychology, Paul K. Feyerabend, scientific methodology